

Muzrapova Shahnoza Saydullayevna

**Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Buxgalteriya va statistika kafedrası
o'qituvchisi PhD.**

Ibragimov Farrux Iskandar o'g'li

Bank ishi va audit yo'nalishi 123-guruh talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiy sharoitda korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari, raqamli texnologiyalarni hisob jarayonlariga joriy etish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish, ichki nazorat tizimini rivojlantirish hamda xalqaro moliyaviy hisobot standartlaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va ilmiy abstraksiyalash usullaridan foydalanilgan. O'rganish natijasida buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishini kengaytirish, hisob siyosatini takomillashtirish va xodimlarning kasbiy malakasini oshirish korxonalarda hisob samaradorligini yaxshilashning muhim omillari sifatida asoslangan. Maqolada korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: buxgalteriya hisobi, raqamli iqtisodiyot, avtomatlashtirish, moliyaviy hisobot, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, elektron hujjat aylanishi, ichki nazorat, hisob siyosati, axborot texnologiyalari.

Abstract

This article examines the main directions for improving accounting in enterprises under modern economic conditions. It focuses on the implementation of digital technologies, improving the reliability of financial reporting, strengthening internal control systems, and applying International Financial Reporting Standards. The study uses systematic analysis, comparative analysis, generalization, and scientific abstraction. The findings identify accounting automation, electronic document management, improved accounting policies, and professional development of accounting staff as important factors in enhancing accounting efficiency. Practical recommendations for improving accounting systems in enterprises are also presented.

Keywords: accounting, digital economy, automation, financial reporting, International Financial Reporting Standards, electronic document management, internal control, accounting policy, information technology.

1. KIRISH

Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida korxonalar faoliyatining samaradorligini ta'minlash, moliyaviy barqarorligini mustahkamlash va raqobatbardoshligini oshirishda buxgalteriya hisobi muhim o'rin tutadi. Buxgalteriya hisobi korxonaning moliyaviy-xo'jalik faoliyatiga oid ma'lumotlarni shakllantirish, qayd etish, umumlashtirish va manfaatdor foydalanuvchilarga taqdim etishning asosiy axborot tizimi hisoblanadi.

Bozor munosabatlarining rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi va moliyaviy axborotga bo'lgan talabning ortishi korxonalarda buxgalteriya hisobini tashkil etishning zamonaviy usullarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. An'anaviy hisob yuritish usullari ayrim hollarda ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi, axborot almashinuvi va boshqaruv qarorlarini tezkor qabul qilish imkoniyatlari jihatidan cheklovlariga ega bo'lishi mumkin.

Shu sababli buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishini rivojlantirish, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshirish va ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Buxgalteriya hisobining takomillashuvi nafaqat hisob-kitob jarayonlarini tezlashtirish, balki korxonaning moliyaviy holati to'g'risidagi ma'lumotlarning aniqligi, ishonchliligi va o'z vaqtida shakllanishini ta'minlashga ham xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi — korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlarini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va hisob tizimining samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning vazifalari:

- Buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy asoslarini o'rganish.
- Hisob jarayonlariga raqamli texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini tahlil qilish.
- Moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish yo'llarini aniqlash.
- Ichki nazorat va elektron hujjat aylanishining ahamiyatini yoritish.
- Korxonalarda buxgalteriya hisobini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti — korxonalarda buxgalteriya hisobini tashkil etish va yuritish jarayonlari.

Tadqiqot predmeti — buxgalteriya hisobini takomillashtirishga ta'sir etuvchi tashkiliy, iqtisodiy va texnologik munosabatlar.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati shundan iboratki, ishlab chiqilgan tavsiyalardan korxonalarda hisob jarayonlarini tashkil etish, moliyaviy axborot sifatini yaxshilash va boshqaruv samaradorligini oshirishda foydalanish mumkin.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlarini aniqlash maqsadida nazariy va tahliliy yondashuvlardan foydalanildi¹.

Tadqiqotning metodologik asosini buxgalteriya hisobi nazariyasi, moliyaviy hisobot tamoyillari, korporativ boshqaruv va raqamli iqtisodiyotga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi usullar qo'llanildi:

Tizimli yondashuv. Buxgalteriya hisobi korxonaning moliyaviy, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlari bilan uzviy bog'liq yagona tizim sifatida o'rganildi.

Qiyosiy tahlil. An'anaviy hisob yuritish usullari va raqamli texnologiyalarga asoslangan zamonaviy hisob tizimlarining xususiyatlari qiyoslandi.

Mantiqiy tahlil va umumlashtirish. Buxgalteriya hisobini takomillashtirishga ta'sir etuvchi omillar o'rganilib, umumiy xulosalar shakllantirildi.

Ilmiy abstraksiyalash. Hisob jarayonlarini rivojlantirishga oid nazariy qarashlar umumlashtirilib, asosiy takomillashtirish yo'nalishlari ajratib ko'rsatildi.

¹ O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404-son, 2016-yil 13-aprel

Me'yoriy-huquqiy tahlil. Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotga oid milliy qonunchilik hamda xalqaro standartlarning asosiy talablari tadqiqotning nazariy asoslari sifatida ko'rib chiqildi.

Tadqiqot konseptual-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, unda muayyan korxonaning birlamchi moliyaviy hisobotlari asosida empirik hisob-kitoblar amalga oshirilmagan. Shu sababli maqolada keltirilgan natijalar nazariy tahlil va ilmiy umumlashtirishga asoslanadi.

3. TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqot natijasida korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning o'zaro bog'liq bo'lgan bir nechta asosiy yo'nalishlari aniqlandi. Ular hisob jarayonlarini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishini rivojlantirish, moliyaviy hisobotlar sifatini oshirish, ichki nazoratni kuchaytirish va kadrlar malakasini rivojlantirishni qamrab oladi².

3.1. Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish

Buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish zamonaviy hisob tizimining muhim yo'nalishlaridan biridir. Maxsus dasturiy ta'minotlardan foydalanish hisob ma'lumotlarini qayta ishlash, xo'jalik operatsiyalarini qayd etish, hisobotlarni shakllantirish va ma'lumotlarni saqlash jarayonlarini soddalashtirish imkonini beradi.

Avtomatlashtirilgan tizimlar takroriy amallarni kamaytirish, hisob-kitoblarni tezlashtirish va inson omili bilan bog'liq ayrim xatolar xavfini pasaytirishga yordam beradi. Biroq bunday tizimlarning samaradorligi dasturiy ta'minotning to'g'ri sozlanishi, ma'lumotlarning to'g'ri kiritilishi va xodimlarning malakasiga bog'liq.

Shu sababli korxonalarda avtomatlashtirish jarayonini amalga oshirishda mavjud hisob tizimini tahlil qilish, tegishli dasturiy yechimni tanlash va xodimlarni o'qitish zarur.

3.2. Elektron hujjat aylanishini takomillashtirish

Elektron hujjat aylanishi buxgalteriya hisobining tezkorligi va tartibli yuritilishini ta'minlashga xizmat qiladi. Elektron shaklda yaratilgan, imzolangan va saqlangan hujjatlar bilan ishlash hujjatlarni izlash, qayta ishlash va nazorat qilish jarayonlarini yengillashtiradi.

Elektron hujjat aylanishini joriy etish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Hujjatlarni qayta ishlash vaqtini qisqartirish.
- Hujjatlarning saqlanishi va ulardan foydalanish tartibini yaxshilash.
- Mas'ul xodimlar o'rtasida axborot almashinuvini tezlashtirish.
- Hujjatlarni tasdiqlash va nazorat qilish jarayonlarini tizimlashtirish.
- Qog'oz hujjatlarga bog'liq ayrim xarajatlarni kamaytirish.

Shu bilan birga, elektron hujjatlarning yuridik kuchi, elektron imzo, ma'lumotlarni himoyalash va arxivlash talablariga rioya etilishi muhim hisoblanadi.

3.3. Moliyaviy hisobotlarning sifati va shaffofligini oshirish

Moliyaviy hisobotlar korxonaning moliyaviy holati, faoliyat natijalari va pul oqimlari to'g'risida axborot beruvchi muhim vositadir. Hisobotlarning sifati boshqaruv qarorlarining asoslanganligi va tashqi foydalanuvchilarning ishonchiga ta'sir ko'rsatadi³.

² O'zbekiston Respublikasining "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonuni. 611-II-son, 2004-yil 29-aprel

³ O'zbekiston Respublikasining "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-793-son, 2022-yil 12-oktabr

Moliyaviy hisobotlarning sifatini oshirish uchun hisob siyosatini aniq belgilash, xo'jalik operatsiyalarini o'z vaqtida qayd etish, aktiv va majburiyatlarni to'g'ri baholash hamda hisobot ma'lumotlarini muntazam tekshirib borish zarur.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini qo'llash tegishli talablar doirasida moliyaviy axborotni taqqoslash imkoniyatini oshirishi mumkin. Bunda korxonaning faoliyat turi, qonunchilik talablari va hisobotdan foydalanuvchilarning ehtiyojlari hisobga olinishi lozim.

3.4. Ichki nazorat va audit tizimini kuchaytirish

Ichki nazorat buxgalteriya hisobi ma'lumotlarining ishonchliligini ta'minlash, aktivlarni saqlash va moliyaviy xatolar xavfini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Korxonalarda samarali ichki nazorat tizimini tashkil etish uchun vazifalarni xodimlar o'rtasida to'g'ri taqsimlash, hujjatlarni tasdiqlash tartibini belgilash, inventarizatsiya o'tkazish va hisob ma'lumotlarini muntazam solishtirish talab etiladi.

Shuningdek, hisob tizimida foydalanuvchilarning huquqlarini cheklash, tizimdagi o'zgarishlarni qayd etish va axborot xavfsizligini ta'minlash orqali nazorat mexanizmlarini kuchaytirish mumkin.

3.5. Buxgalteriya hisobida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish

Raqamli iqtisodiyot sharoitida bulutli texnologiyalar, ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari va sun'iy intellektga asoslangan yechimlar buxgalteriya hisobini tashkil etishda yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Bulutli texnologiyalar hisob ma'lumotlaridan masofadan foydalanish, ularni markazlashgan holda saqlash va turli bo'limlar o'rtasida axborot almashinuvini tashkil etishga yordam beradi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish vositalari esa daromadlar, xarajatlar, debitorlik va kreditorlik qarzlari bo'yicha ma'lumotlarni tezkor tahlil qilish imkonini beradi.

Sun'iy intellektga asoslangan vositalardan ayrim takroriy amallarni avtomatlashtirish va ma'lumotlardagi nomuvofiqliklarni aniqlashda foydalanish mumkin. Biroq bunday vositalar tomonidan shakllantirilgan natijalar buxgalter yoki mas'ul mutaxassis tomonidan tekshirilishi lozim.

3.6. Buxgalteriya hisobi xodimlarining malakasini oshirish

Buxgalteriya hisobini takomillashtirish faqat texnologiyalarni joriy etish bilan cheklanmaydi. Hisob tizimining samaradorligi, avvalo, uni yurituvchi mutaxassislarning kasbiy bilimlari va amaliy ko'nikmalariga bog'liq.

Buxgalteriya hisobi xodimlari milliy qonunchilik, soliq talablari, moliyaviy hisobot standartlari, zamonaviy dasturiy ta'minot va axborot xavfsizligi bo'yicha muntazam bilimlarini oshirib borishlari zarur.

Malakali kadrlar hisob jarayonlarini to'g'ri tashkil etish, xatolarni kamaytirish va rahbariyatga sifatli moliyaviy axborot taqdim etishda muhim rol o'ynaydi.

3.7. Buxgalteriya hisobini takomillashtirish yo'nalishlarining umumlashtirilgan natijalari

Takomillashtirish yo'nalishi	Kutilayotgan natija
Hisobni avtomatlashtirish	Hisob-kitoblarni tezlashtirish va takroriy amallarni kamaytirish.
Elektron hujjat aylanishi	Hujjatlarni qayta ishlash va nazorat qilishni yengillashtirish.

Moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish	Axborotning ishonchliligi va taqqoslanuvchanligini oshirish.
Ichki nazoratni kuchaytirish	Xatolar va moliyaviy xavflarni kamaytirish.
Raqamli texnologiyalarni joriy etish	Ma'lumotlarni tahlil qilish va boshqaruv qarorlarini qo'llab-quvvatlash.
Kadrlar malakasini oshirish	Hisobning sifati va kasbiy mas'uliyatni yaxshilash.

Ushbu umumlashtirishdan ko'rinadiki, buxgalteriya hisobini takomillashtirish alohida bir texnologiyani joriy etish bilan emas, balki hisob jarayonlari, ichki nazorat, axborot xavfsizligi va kadrlar salohiyatini birgalikda rivojlantirish orqali amalga oshirilishi lozim.

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tadqiqot natijalari korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlari o'zaro uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Hisob jarayonlarini avtomatlashtirish va elektron hujjat aylanishini joriy etish hisob ma'lumotlarini qayta ishlashni yengillashtiradi. Biroq texnologik yangilanishlar tegishli nazorat mexanizmlari va malakali mutaxassislar bilan ta'minlanmasa, kutilgan natijaga erishish qiyinlashadi.

Buxgalteriya hisobini raqamlashtirishda korxonaning moliyaviy imkoniyatlari, faoliyat ko'lam va mavjud axborot tizimlari hisobga olinishi kerak. Kichik korxonalar uchun sodda va iqtisodiy jihatdan maqbul dasturiy yechimlar yetarli bo'lishi mumkin. Yirik korxonalarda esa turli bo'limlar faoliyatini birlashtiruvchi kompleks boshqaruv tizimlariga ehtiyoj yuqoriroq bo'ladi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini qo'llash masalasida ham korxonaning faoliyat xususiyatlari va amaldagi me'yoriy talablar muhim ahamiyat kasb etadi. Hisobot standartlarini joriy etish jarayoni xodimlarni tayyorlash, hisob siyosatini qayta ko'rib chiqish va axborot tizimlarini moslashtirishni talab qilishi mumkin.

Tadqiqotning muhim jihatlaridan biri shundaki, buxgalteriya hisobini takomillashtirishning samaradorligi faqat texnologik yangilanishlar bilan emas, balki ma'lumotlarning ishonchliligi, hisob jarayonlarining shaffofligi va boshqaruv qarorlarini axborot bilan ta'minlash sifati orqali ham baholanishi lozim.

Shu bilan birga, mazkur maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lgani sababli undagi xulosalar muayyan korxonada amaliy sinovdan o'tkazilgan natijalar sifatida talqin qilinmasligi kerak. Kelgusidagi tadqiqotlarda turli tarmoq korxonalarining moliyaviy hisobotlari, hisob jarayonlariga sarflanadigan vaqt va avtomatlashtirish xarajatlari asosida empirik tahlil o'tkazish maqsadga muvofiq.

5. XULOSA

O'tkazilgan nazariy-tahliliy tadqiqot natijasida korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirish zamonaviy iqtisodiy sharoitda moliyaviy axborotning sifati va boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim sharti ekanligi aniqlandi.

Buxgalteriya hisobini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari sifatida hisob jarayonlarini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish, ichki nazorat tizimini kuchaytirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va mutaxassislarning kasbiy malakasini rivojlantirish belgilandi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Korxonalarda mavjud buxgalteriya hisobi tizimini muntazam tahlil qilib, avtomatlashtirishga ehtiyoj yuqori bo'lgan jarayonlarni aniqlash.
2. Elektron hujjat aylanishi va axborot almashinuvining yagona tartibini shakllantirish.
3. Hisob siyosatini amaldagi qonunchilik va korxona faoliyatining xususiyatlariga muvofiq takomillashtirish.
4. Ichki nazorat, inventarizatsiya va moliyaviy ma'lumotlarni solishtirish mexanizmlarini kuchaytirish.
5. Buxgalteriya hisobi xodimlarining raqamli ko'nikmalari va kasbiy malakasini muntazam oshirib borish.
6. Axborot xavfsizligi va ma'lumotlarni zaxiralash tizimini rivojlantirish.
7. Buxgalteriya hisobini takomillashtirish natijalarini hisob ma'lumotlarining aniqligi, hisobotlarni tayyorlash vaqti va xarajatlar dinamikasi orqali baholab borish.

Umuman olganda, korxonalarda buxgalteriya hisobini takomillashtirish kompleks yondashuvni talab etadi. Raqamli texnologiyalar, samarali ichki nazorat, sifatli moliyaviy hisobot va malakali kadrlarning uyg'unligi korxonalarda hisob tizimini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404-son, 2016-yil 13-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonuni. 611-II-son, 2004-yil 29-aprel.
3. O'zbekiston Respublikasining "Elektron raqamli imzo to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-793-son, 2022-yil 12-oktabr.
4. IFRS Foundation. Conceptual Framework for Financial Reporting. London: IFRS Foundation.
5. IFRS Foundation. IAS 1: Presentation of Financial Statements. International Financial Reporting Standards.
6. Romney, M. B., Steinbart, P. J. Accounting Information Systems. Pearson.
7. Hall, J. A. Accounting Information Systems. Cengage Learning.
8. Gelinas, U. J., Dull, R. B., Wheeler, P. R. Accounting Information Systems. Cengage Learning